

- реализации: Учебно-методический комплект / Под науч. ред. М.Г. Колесниковой. Вып. 2. – СПб.: СПБАППО, 2006. – С.5-8.
3. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Офіц. вид. від 04.04.2006 р. – К.: Парлам.вид-во, 2006. – № 38. – С. 324.
 4. Ковальський В.В. Воспитание у старшеклассников ответственного отношения к будущей воинской службе: дис. ... канд. пед. наук: спец.13.00.07 “Теорія і методика виховання” / В.В. Ковальський. – К., 1989. – 169 с.
 5. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: станом на 14 січня 2004 року // Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. видав., 2004. – 102 с. – (Бібліотека офіційних видань).
 6. Сизен Т.В. Формирование основ социально-валеологической культуры старшеклассников в молодежной среде общеобразовательной школы: Автореф. дис... канд. пед. наук / Т.В.Сизен; Российский государственный социальный университет. – М., 2008. – 32 с.
 7. Сухушин М.П. Військово-патріотичне виховання молоді. Підручник / М.П. Сухушин, В.О. Палагеша. – К.: Видавничий дім “Слово”, 2009. – 488 с.
 8. Тарапата Н.И. Валеологические аспекты организации и проведения учебно-воспитательного процесса в медицинском лицее /Н.И.Тарапата, Б.Г.Попов, Т.В.Латышева // Здоровье и образование: проблемы и перспективы: Материалы всеукраинской научно-методической конференции / Под ред. А.Г. Рыбковского. – Донецк: ДонГУ, 2000. – С. 106.
 9. Томчук М.І. Психологія готовності учнів до служби у Збройних силах України / М.І. Томчук. – Вінниця, 1993. – Ук 93. – 166 с.

In the articles exposed methodological approaches are to forming of readiness of students of lyceums with the increased military-physical preparation to service in an army by facilities of physical culture.

Key words: student of lyceum, lyceum with the increased military-physical preparation, conceptual model, way of life of student of lyceum, educational technologies.

Отримано: 23.11.2010

УДК 613:37

*Е. О. Жигульова,
Л. І. Дейбук*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ

У статті розглядається один із пріоритетних напрямків державної політики – превентивна освіта дітей та молоді. Обґрунтовується актуальність здійснення профілактичної роботи в навчальних закладах.

Ключові слова: здоров’я, здоровий спосіб життя, культура здоров’я, вчитель фізичного виховання, превентивна освіта.

Постановка проблеми та результати останніх досліджень. Здоров’я справедливо посідає особливе місце у системі людських цінностей, усвідомлюється як неоціненне благо, умова існування і реалізації індивідуальної програми життєдіяльності, складова щастя та добробуту.

Розуміння здоров’я як непересічної цінності і головного складника таких понять, як щастя та благополуччя, прослідковується з часів зародження

людського суспільства до сьогодення. Ще давньогрецький філософ Гіппократ відзначав, що здоров'я є найбільшим багатством людини, а Цицерон стверджував, що найвище благо досягається на основі повного фізичного і психічного здоров'я. Німецький філософ А. Шопенгауер писав: "Здоров'я настільки перевищує усі інші блага життя, що воістину здоровий жебрак – щасливіший, ніж хворий король" [14].

За своєю ціннісною сутністю здоров'я виступає благом, тобто тим, що відповідає потребам, інтересам, має позитивне значення для людей. За аксиологічної ієрархії здоров'я відноситься до розряду вищих, універсальних цінностей, оскільки має неминуче і всеохоплююче значення. Водночас, здоров'я є ще й засобом, оскільки, за висловом Платона, існує не само по собі, а є умовою існування ще більш значущої цінності – життя. Адже можна жити, будучи нездоровим, але не можна, будучи здоровим, не жити [9, с. 55-56].

У ХХІ ст. значущість здоров'я суттєво переосмислюється з огляду на розуміння його як невід'ємного права кожної людини, з точки зору існуючих загроз та викликів, сучасних вимог до якості здоров'я, технологічних і фінансових можливостей його забезпечення. В сучасній світовій практиці формується нова філософія здоров'я, побудована на визнанні багатоаспектної цінності здоров'я та його пріоритету в низці найважливіших потреб людини і суспільства [10, с.516-517].

В останні роки в нашій державі значно активізувалася робота щодо виховання здорового покоління та формування культури здоров'я у всіх верствах населення. Однак в масовій суспільній свідомості здоровий спосіб життя, на жаль, не є пріоритетом, а чисельні наукові публікації підтверджують тенденції постійного погіршення стану здоров'я населення України, у тому числі – дітей і молоді [8, 9, 10, 13].

Тому проблеми здоров'я нації поставлено у ранг пріоритетних завдань суспільного та соціального розвитку України, що обумовлює реальну потребу у пошуку і впровадженні ефективних стратегій профілактики захворювань та зміцнення потенціалу здоров'я.

Мета роботи – обґрунтувати необхідність превентивної просвітницької роботи в закладах освіти для формування здоров'язберігаючого світогляду та культури здоров'я молоді.

Методи дослідження. У ході дослідження використовувався метод теоретичного вивчення, аналізу науково-методичної літератури та нормативних документів.

Результати досліджень та їх обговорення. У Державній програмі "Вчитель", розробленій на період до 2012 року, накреслено основні завдання освіти як пріоритетної сфери в соціально-економічному, духовному і культурному розвитку Української держави [2]. Ключова роль у системі освіти належить учителю. Саме через діяльність педагога реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального і духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки і техніки, збереження і примноження культурної спадщини.

Нагальною проблемою вищої педагогічної школи України є підготовка сучасного вчителя фізичного виховання, якому відведено особливу роль у формуванні та зміцненні фізичного, психічного, духовного й соціального здоров'я нації, створенні умов для психологічного комфорту та соціального добробуту дітей і молоді шляхом визнання пріоритету здорового способу життя як основного

чинника збереження та зміцнення здоров'я, утвердження свідомого ставлення та громадянської відповідальності за власне здоров'я.

Зміст здоров'я акумулюється в оцінці Людиною його стану, що забезпечує успішну, гідну і пріоритетну для даних умов життєдіяльність. Разом зі ставленням людини до здоров'я вибудовується система її ціннісних орієнтацій, переваг, цілей, без яких людське існування втрачає сенс. Здоров'я, як цінність, включає у себе багато підцінностей, що мають важливе значення для людини. Здоров'я асоціюється з насолодою, користю, славою, красою, добром, щастям. В цьому сенсі про здоров'я можна говорити як про універсальну цінність. Носіями здоров'я, а відповідно, і суб'єктами ціннісного відношення, можуть виступати окремі особи, соціальні групи, суспільство в цілому. У даному аспекті розрізняють індивідуальне здоров'я, здоров'я колективу, соціальної спільноти, етнічної, професійної, вікової групи тощо, а також планетарне, загальнолюдське здоров'я [7].

З широких філософських позицій під здоров'ям індивідуума розуміють значущість міри можливого здійснення людиною цілеспрямованих і усвідомлених дій без погіршення свого фізичного і духовного стану, без втрат в адаптації до життєвого середовища. Здоров'я соціуму (громади) як цінність — це значущість для суспільства ступеня реалізації життєвих можливостей його членів.

Стан здоров'я населення визначається комплексом різних факторів: рівнем добробуту, умовами праці та побуту, екологією, доступністю і якістю медичної допомоги, але переважно – способом життя, який залежить від системи цінностей людини, що формується протягом життя.

Сьогодні поняття здорового способу життя трактується як типова сукупність форм і способів культурної щоденної життєдіяльності особистості, що об'єднує норми і цінності керованої діяльності і сприяє повноцінному виконанню навчально-трудова, соціальних і біологічних функцій [4, с. 78].

Саме тому актуальним напрямком навчально-виховної роботи вчителя фізичного виховання залишається формування в учнів навичок культури здоров'я, безпечної поведінки, уміння робити правильний вибір на користь здорового способу життя, підвищення рівня інформованості з питань профілактики тютюнокуріння, алкоголізму, наркоманії, профілактики ВІЛ/СНІДу.

Модернізація освітньої галузі, що відбувається в державі, має на меті створення умов для особистісного розвитку та самореалізації кожного громадянина України. У концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді визначені перспективні орієнтири і шляхи формування освітньої, вихованої, фізично і духовно здорової української нації [6].

Система шкільної освіти – єдина структура, яка забезпечує масовість, превентивність, ефективність, системність та послідовність у формуванні в дітей та молоді навичок здорового способу життя.

Відомо, що ефективним шляхом збереження і зміцнення здоров'я населення є профілактика. Особлива увага до питань профілактики обумовлена тим, що вона завжди обходилася людству дешевше, ніж лікування, а профілактичні заходи дозволяли не тільки економити фінансові ресурси, але й, що надзвичайно важливо, уникати значних непоправних людських втрат. Тому одним з пріоритетних напрямків державної політики є превентивна освіта молоді, оскільки жодна країна не зможе бути культурно, економічно розвиненою без навчання молоді здоровому способу життя, яка, з одного боку, є групою ризику, а з другого – найбільш сприятливою до формування безпечних моделей поведінки.

Період найвищого ризику виникнення шкідливих проявів, асоціальної поведінки та звикання до наркотиків припадає на початок юності, коли у підлітків відбувається активне становлення дорослості, – фізіологічної і суспільної, – закладаються моральні основи майбутньої зрілої людини, здійснюється вибір напрямків діяльності у професійній, соціальній, особистісній сферах [1].

Організація і здійснення превентивної освіти підпорядковуються основній меті – виховання у учнів почуття відповідальності за стан власного здоров'я і власну поведінку.

Так, відомо, що тютюн вбиває половину з тих, хто його споживає. Проте сьогодні тютюнопаління набуло загального характеру, що обумовлено непослідовною національною політикою щодо боротьби з цим явищем, низькими цінами, агресивною та поширеною практикою збуту, відсутністю або недостатньою обізнаністю курців про пов'язані з тютюном загрози.

Як результат, протягом ХХ ст. тютюнова епідемія забрала 100 млн життів. Щорічно від споживання тютюну у світі помирає 5,4 млн осіб, або 1 людина кожні 6 секунд. Якщо не вжити термінових заходів, до 2030 р. щорічне число смертей, пов'язаних з цим чинником ризику, перевищить 8 млн, з яких 80 % припаде на країни, що розвиваються [10, с. 518-520].

У країнах Європейського регіону ВООЗ, де проживає лише 15 % населення світу, глобальний тягар хвороб, пов'язаних зі споживанням тютюну, становить одну третину світового. Щорічно від паління помирає 1,2 млн європейців. За прогнозами, до 2020 р. цей показник може досягти 2 млн, що становитиме 20 % усіх смертей у регіоні [10, с. 522-523]. Поширеність тютюнопаління в Європі становить 30 % серед усіх жителів, у т. ч. 38 % серед чоловіків і 24 % – серед жінок. Одне з провідних місць на континенті за поширеністю цієї шкідливої звички займає Україна. За даними досліджень, поширеність тютюнопаління в Україні сягає 45 % серед чоловіків і 16 % серед жінок. З віком серед чоловіків поширеність цієї шкідливої звички істотно зменшується [3].

Надзвичайно важливою проблемою сьогодення є пасивне паління. Майже 700 млн дітей у світі щоденно вдихають забруднене тютюновим димом повітря. Тютюновий дим містить 4 тис. хімічних речовин, з яких 50 є канцерогенами. Фактичні дані свідчать про те, що не існує безпечного рівня вдихання вторинного диму, вміст якого не спроможні знизити до безпечних концентрацій ні вентиляція, ні фільтри. Лише зони, на 100 % вільні від тютюнового диму, здатні забезпечити надійний захист [10].

Ще однією з найбільш актуальних проблем здоров'я населення ХХІ ст. є ожиріння, що обумовлено істотним поширенням цього чинника ризику для здоров'я серед населення, несприятливими тенденціями до збільшення та його вагомою роллю у формуванні загального тягаря хвороб. Ожиріння є одним із проявів хвороб цивілізації, обумовлених надмірним, нерациональним і незбалансованим харчуванням, з одного боку, і низькими енергозатратами внаслідок широкого впровадження механізації, автоматизації, зменшення фізичного навантаження, зміни способу життя на менш рухливий – з другого [10].

Надмірну масу тіла мають 29,7 % українських жінок та 14,8% чоловіків. У цілому в українській популяції ожиріння реєструється у 20,4 % жінок та 11 % чоловіків. За статистичними даними 30 % населення України у віці 25-30 років страждає на вказану патологію і майже 50 % – у віці 45–50 років. Епідеміологічні дослідження свідчать, що поширеність ожиріння прогресує з

віком як у чоловічій, так і жіночій популяції, сягаючи найбільших значень у старших вікових групах.

Особливу тривогу викликає зростання поширеності ожиріння серед дитячого населення. У 1995 р. частота реєстрації ожиріння становила 7,1 на 1000 дітей у віці до 14 років, у 2005 р. – 8,7. У 2007 р. в країні нараховувалося 94,4 тис. дітей з ожирінням. Щорічно з приводу ожиріння в лікувально-профілактичних закладах реєструється 11 звернень на 1000 дитячого населення [13].

Досвід розвинених країн світу з впровадження широкомасштабних профілактичних програм підтвердив можливість управління чинниками ризику та зниження захворюваності населення на серцево-судинні патології. На початку 1970-х рр. минуло століття в США на федеральному рівні було розроблено та проведено цілеспрямовані заходи щодо боротьби з артеріальною гіпертензією, які згодом дали феноменальні результати: смертність від мозкових інсультів за 20 років зменшилася удвічі, від інфаркту міокарда – на 40%. Завдяки реалізації аналогічних програм у Японії смертність від інсультів скоротилася в 4 рази, у ФРН – у 2 рази. Проведення в 1980-х рр. у декількох містах колишнього СРСР широкомасштабних профілактичних програм також показало ефективність профілактики на популяційному рівні. У цілому медико-соціальна ефективність профілактичних програм є надзвичайно високою. Зниження на 1% рівня холестерину в популяції дозволяє скоротити смертність від ішемічної хвороби серця (ІХС) на 2-4%; зменшення поширеності тютюнопаління на 1% попереджає 2 тис. смертей від ІХС [8, с. 48].

Міжнародний, європейський та національний досвід застосування профілактичних програм і використання профілактичних технологій свідчать про їх високу ефективність. Проте, незважаючи на доведене непереврене значення профілактики в попередженні розладів здоров'я, вона ще не стала пріоритетом в діяльності систем охорони здоров'я та освіти.

ВООЗ у 1998 р. прийняла програму “Здоров'я для всіх у 21-му столітті”, в якій накреслила глобальні пріоритети та основні завдання, котрі повинні забезпечити у всесвітньому масштабі можливість досягнення і підтримання найбільш високого рівня здоров'я протягом усього життєвого циклу. Для її реалізації розроблено 21 завдання, сукупність яких є “надихаючою” основою для розробки політики охорони здоров'я в країнах Європейського регіону. Завдання 11 “Більш здоровий спосіб життя” ВООЗ передбачає, що “до 2015 р. люди у всіх прошарках суспільства повинні прийняти більш здоровий спосіб життя”, оскільки здоров'я населення майже на 50% визначається умовами та способом життя [12]. У чинному законодавстві України більшість стратегій програми “Здоров'я для всіх у 21-му столітті” щодо формування здорового способу життя знайшло своє відображення. Однак деякі з них лише формально відповідають тим чи іншим стратегіям зазначеної програми, бо за своїм змістом вони значно відрізняються від останніх: включення стратегії здорового способу життя до загальноосвітніх програм та професійних освітніх програм навчальних закладів України незалежно від форми власності переважно закріплено не з позиції сприяння здоровому способу життя, а як протидія нездоровому способу життя, інші за своїм змістом лише частково відповідають стратегії “Здоров'я для всіх у 21-му столітті” (наприклад, стратегія щодо сприяння сексуальному здоров'ю змінюється безпечним сексом) тощо.

Принцип превентивності, як один з базових принципів формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді, означає, що ви-

ховні впливи держави, усіх виховних інститутів на основі врахування інтересів особистості та суспільства спрямовуються на профілактику негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, на допомогу та їх захист, вироблення неприйняття негативних впливів соціального оточення [6]. За таких умов забезпечуватиметься система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних настанов, запобігання вживанню наркотичних речовин, різних проявів деструктивної поведінки, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків.

Одним із шляхів реалізації цієї мети є створення освітнього середовища, сприятливого для збереження та зміцнення здоров'я учнів та формування в них відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я людей, що їх оточують, як до найвищих індивідуальних і суспільних цінностей. У свідомість освітян закладається розуміння поняття здоров'я як багатомірний компонент життя людини.

Пошуки визначення освітньої діяльності зі збереження, зміцнення та формування здоров'я підрастаючого покоління призвели В. М. Оржеховську до створення поняття "здоров'яспрямована діяльність" [11]. Під здоров'яспрямованою діяльністю навчального закладу, педагогічного колективу, окремого педагога науковець розуміє сукупність планованих освітніх дій та заходів, орієнтованих і зосереджених на збереження, зміцнення і формування здоров'я дітей, підлітків та молоді шляхом сприяння формуванню ціннісного ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших, оволодіння навичками здорового способу життя, створення відповідного навчально-виховного середовища, формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, культури здоров'я.

Сьогодні у навчальних закладах України активно впроваджується сучасна та ефективно діюча Концепція навчання здорового способу життя і безпечної життєдіяльності учнів на засадах розвитку життєвих і спеціальних навичок. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), життєві навички – це здатність людини до адаптації, позитивної поведінки, подолання труднощів посвяченого життя. Вони допомагають людям вести здоровий і продуктивний спосіб життя (адекватно сприймати себе і навколишніх, будувати ефективні толерантні міжособистісні стосунки, критично та творчо мислити, приймати відповідальні обґрунтовані рішення, розв'язувати проблеми і керувати стресами), сприяють формуванню своєрідного "поведінкового імунітету" до невіправданого ризикованої поведінки [1; 5].

Ефективність процесу формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя залежить від відповідної спрямованості навчально-виховного процесу, форм та методів його організації. Реалізація превентивного навчання і виховання дітей та молоді передбачає застосування різноманітних індивідуальних та колективних форм роботи з учнями. Серед форм і методів процесу формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості [6]. Доцільно застосовувати традиційні методи: бесіда, диспут, лекція, семінар, роз'яснення, переконання, позитивний і негативний приклади, методи вироблення звичок, методи вправ, контролю й самоконтролю, створення громадської думки тощо. Застосування цих методів сприяє створенню у дітей та молоді адекватної моральної самооцінки, організації дієвої роботи з формування позитивної мо-

тивації на здоровий спосіб життя, перебудові і зміні асоціальних форм у їхній поведінці на соціально значущі; підтримці, посиленню позитивних моральних спонук, активізації їх проявів чи загальмуванню негативних мотивів, зниженню їх сили, утриманню дітей та молоді від прояву деструктивної мотивації на здоровий спосіб життя.

Ефективна превентивна просвітницька робота в загальноосвітніх навчальних закладах базується на спільних діях педагогічних, медичних працівників, практичних психологів, соціальних педагогів. Необхідною умовою ефективності профілактичних дій є спирання на моделі факторів ризику та факторів захисту (показників, що впливають на здоров'я людини, вибір нею способу життя). Природно, що чинники, які впливають на соціалізацію особистості, можуть бути як факторами ризику, так і факторами захисту. Робота з профілактики ґрунтується на зниженні активності факторів ризику і підвищенні діяльності захисних факторів.

Висновок

Отже, не піддаючи сумніву значущість медичної профілактики, ми звертаємо увагу на необхідність у нових умовах переходу до профілактики соціальної, розуміння та здійснення її на державному рівні і, більше того, розширення її до глобального контексту. Така позиція обумовлена тим, що більшість проблем здоров'я дітей і молоді мають сьогодні міжрегіональний, загальноосвітній характер і потребують вирішення з позицій міжгалузевого підходу.

У перспективі планується детальніше вивчення превентивної просвітницької роботи в загальноосвітніх навчальних закладах.

Список використаних джерел:

1. Волкова І.В. Методичні рекомендації з питань формування відповідального ставлення до здоров'я дітей та учнівської молоді, профілактики ВІЛ/СНІДу та шкідливих звичок [Електронний ресурс] / І.В. Волкова, О.В. Колісник. – Режим доступу: http://labzdorovya.blogspot.com/2010/09/blog-post_10.html.
2. Державна програма “Вчитель” // Інформаційний збірник МОН України. – 2002. – № 9. – С. 31-49.
3. Доклад о состоянии здравоохранения в Европе, 2009 г. Здоровье и системы здравоохранения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0006/117186/E93103R.pdf.
4. Калиниченко І.О. Соціально-гігієнічні аспекти формування здорового способу життя дитячого населення / І.О. Калиниченко // Вісник соціальної гігієни та організація охорони здоров'я України. – 2010. – № 1. – С. 78-84.
5. Концепція навчання здорового способу життя на засадах розвитку навичок: інформ. збірка з життєвих навичок / [авт.-упоряд.: Марі-Ноель Бело]. – К.: Генеза, 2005. – [80] с.
6. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 21.07.2004 № 605.
7. Ларионова І.С. Философия здоровья : учебное пособие / И.С. Ларионова. – М.: Гардарики, 2007. – 224 с.
8. Москаленко В.Ф. Концептуальні підходи до формування нової профілактичної стратегії у сфері охорони здоров'я / В.Ф. Москаленко // Здоров'я України. – 2009. – № 23 (228). – С. 48-49.
9. Москаленко В.Ф. Принципи побудови оптимальної системи охорони здоров'я: український контекст / В.Ф. Москаленко // Східноєвропейський журнал громадського здоров'я. – 2008. – № 3 (3). – С. 55-66.

10. Москаленко В.Ф. Формування глобальної комплексної інтегральної міжсекторальної системи профілактики – інноваційний підхід до вирішення сучасних проблем громадського здоров'я (огляд літератури) / В.Ф. Москаленко // Журнал Академії медичних наук України. – 2009. – Т. 15, № 3. – С. 516-542.
11. Оржеховська В. М. Методологічні засади діяльності освітнього закладу, спрямованої на здоров'я / В. М. Оржеховська, О.О. Єжова // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 4. – С. 5-17.
12. Основы политики достижения здоровья для всех в Европейском регионе ВОЗ. Обновление 2005; Европейское региональное бюро ВОЗ. – Копенгаген, 2005. – 98 с.
13. Показники здоров'я населення та використання ресурсів охорони здоров'я в Україні за 2006–2007 роки. — К.: Центр медичної статистики МОЗ України, 2008. — 328 с.
14. Энциклопедия афоризмов: Россыпи мыслей / Э. Борохов. – М.:ООО “Издательство АСТ”, 2003. – 716 с.

In article one of the priorities of state policy – preventive education for children and youth. The urgency of preventive work in schools.

Key words: health, healthy lifestyles, culture of health, physical education teacher, preventive education.

Отримано: 24.11.2010